

ŞEYLERİN NİHAİ KAYNAĞI ÜZERİNE (DE RERUM ORIGINATIONE RADICALI, 1697)*

Berk Özcangiller

ÖZET

Leibniz bu yazıda varoluşun yeterli nedeninin ne tek tek şeylerin kendisinde ne de şeylerin toplamında değil ancak metafizik zorunluluğa sahip ve dünyaya ya da sonlu şeylerin toplamına aşkın olan Tanrı'da bulunabileceğini ortaya koyar. Özü varoluş olan Tanrı olanaklı şeylerin gerçekleşmesinin etkin ve ereksel nedenidir. Sonlu şeylerin fiziksel zorunluluğunun ardında metafizik zorunluluk yatar. Böylece Leibniz dünyada gerçekleşen olgulardan ve varoluştan yola çıkarak sonlu şeylerin nihai bir nedeninin olması gerektiğini dile getirir ve böylece Tanrı'nın varoluşuna dair *a posteriori* bir kanıtlama ortaya koyar.

Anahtar Kelimeler: Tanrı, varoluş, metafizik zorunluluk, fiziksel zorunluluk, metafizik mükemmellik, ahlaki mükemmellik, parça-bütün.

ABSTRACT

In this paper, Leibniz point out that the sufficient reason of existence can be found neither in any particular thing nor in the whole of things but can be found in God who has a metaphysical necessity and is beyond the world or aggregate of finite things. The God whos eessence is existence, is the efficient and final cause of the actualization of a possible things. Metaphysical necessity lie behind the physical necessity of the finite things. Thus, based on the facts which occur in theworld, Leibniz state that there must be a ultimate reason of finite things and so assert a posteriori proof of God'sexistence.

Keywords: God, existence, metaphysicalnecessity, physicalnecessity, metaphysicalperfection, moral perfection, part-whole.

* *Die philosophischen Schriften von Gottfried Wilhelm Leibniz* (ed. C. I. Gerhardt), v.7, Berlin: Weidmann, 1890, s. 302-308.

*

Dünyanın ya da sonlu şeylerin toplamının dışında, bende egemen olan ruha ya da daha doğrusu bedenimde egemen olan Ben'e benzer olan ancak bundan daha yüceolan bir Birlik vardır. Bunun sebebi evrene egemen olan bu Birliğin sadece evreni yönetmekle kalmayıp, onu inşa etmesi ya da yaratmasıdır. O dünyadan üstündür, adeta dünyanın dışındadır ve bu nedenle şeylerin nihai nedenidir. Zira varoluşun yeterli nedeni ne herhangi bir şeyde ne de şeylerin tüm toplamında ve dizisinde bulunabilir. Geometrinin Unsurları kitabının ebedi olmuş olduğunu düşünelim. Bu durumda bir kopya daima bir öncekinden kopyalanmış olacaktır. Şimdi mevcut bulunan kitabın nedeni olarak bir önceki kitap verilse bile, yine de geriye doğru sırasıyla kaç tane kitap varsayarsak sayalım, asla tatmin edici bir nedene ulaşamayacağımız açıktır. Çünkü bu kitapların niçin her zaman var olmuş olduklarını, niçin yazıldıklarını ve neden bu tarzda yazıldıklarını daima merak edebiliriz. Kitaplar için geçerli olan bu durum aynı zamanda dünyanın farklı halleri için de geçerlidir. Sonradan gelen şey (belirli değişim yasaları olsa da) bir şekilde bir öncekinden kopyalanır. Dolayısıyla daha önceki hallere doğru ne kadar geri gidilirse gidilsin, neden bir dünyanın var olduğunun ve niçin bu tarzda olduğunun tam nedenini asla bulamayacağız.

Böylece dünyanın ezeli ebedi olduğunu varsaysan bile, hallerin ardışıklığından başka hiçbir şey düşünmeyeceğin, onların hiçbirinde yeterli neden bulamayacağın ve ne kadar hal düşünürsen düşün bir neden ortaya koymakta en ufak bir ilerleme kaydedemeyeceğin için bu nedenin başka bir yerde aranması gerektiği açıktır. Zira ezeli ebedi şeylerde bir neden olmasa bile yine de bunların bir gerekçesinin olduğunun kavranılması gerekir. Bu neden kalıcı olan şeylerde bizzat zorunluluğun kendisi ya da özüdür. Nedenlerin (karşıtının bir çelişkiyi imlediği mutlak ya da metafizik zorunluluk biçiminde) zorunlu değil de eğilimli olduğu değişebilir şeyler dizisinde ise, (biraz ileride açıklanacağı üzere) eğer bu dizi bir öncekinden bir sonrakine doğru giden sonsuz bir art ardalık olarak düşünülürse, o zaman eğilimlere egemen olan bir nedendir. Böylece dünyanın sonsuz olduğunu varsaydığımızda bile, şeylerin nihai ve dünya dışı olan nedeninden ya da Tanrıdan kaçamayacağımız açıktır.

O halde dünyayı meydana getiren nedenler, dünyanın dışında olup toplamlarının dünyayı oluşturduğu olaylar zincirinden ya da şeyler dizisinden farklı bir şeyde yatar. Bu durumda bir önceki olay ile bir sonraki olayı belirleyen fiziksel ya da varsayımsal zorunluluktan, kendisi için hiçbir nedenin gösterilemediği mutlak ya da metafizik zorunluluğa geçmeliyiz. Zira mevcut dünya mutlak ya da metafizik değil, fiziksel ya da varsayımsal olarak zorunludur. Bu zorunluluk, bir kez şöyle ya da böyle olacağı belirlendiği vakit, bu şeyin meydana geleceği anlamına gelir. O halde nihai kaynağın metafizik zorunlu bir şeyde bulunması gerektiği ve varolan bir şeyin nedeni ancak varolan başka bir şey olabileceği için metafizik zorunluluğa sahip, yani özünün varoluş olduğu, birliğe sahip bir Varlığın var olması zorunludur. Böylece teşhis ettiğimiz ve

göstermiş olduğumuz üzere, bu varlık metafiziksel olarak zorunlu olmayan varlıkların çokluğundan ya da dünyadan farklı bir şey olmalıdır.

Şimdi zamansal, olumsal ya da fiziksel hakikatlerin ezeli ebedi, özsel ya da metafizik hakikatlerden nasıl meydana geldiklerini biraz daha açık bir biçimde ortaya koyalım. İlk olarak “hiçbir şeyden çok bir şey vardır” olgusuna bağlı olarak olanaklı şeylerde ya da bizzat özün olabilirdiğinde belirli bir varoluş gereksiniminin ya da deyim yerindeyse var olma talebinin var olduğunun, kısaca özün bizzat kendisinde var olmaya eğilimli olduğunun farkına varmalıyız. Bu durumda olanaklı olan, özü ya da olanaklı gerçekliği açığa seren tüm şeylerin eşit bir biçimde içerdikleri özün ya da gerçekliğin niceliğine ya da kendilerine ait olan mükemmellik derecesine göre var olmaya eğilimli oldukları sonucu çıkar. Zira mükemmellik özün niceliğinden başka bir şey değildir.

Böylece olanaklara ilişkin sonsuz birleşimler ve olanaklı diziler arasından bir tanesinin var olduğu ve onun aracılığıyla öze ya da olanaklılığa ilişkin mümkün en büyük miktarın varoluşa geldiği açıkça anlaşılır. Şeylerde her zaman, en büyükte ve en küçükte aranması gereken, başka bir şekilde söyleyecek olursak en az harcama ile en fazla etkinin elde edildiği bir belirlenim ilkesi vardır. Zaman, mekan ya da kısacası dünyanın ağırlığı ya da hacmi burada harcama ya da dünyanın en kolay şekilde üzerine inşa edilebileceği zemin olarak, biçimlerin çeşitliliği ise binanın genişliğine ve odalarının çokluğu ile zarifliğine karşılık olarak düşünülebilir. Bu durum bazı oyunların içeriğine oldukça benzemektedir. Bu oyunlarda tahta üzerinde bulunan yerlerin hepsi belirli kurallara göre doldurulmalıdır. Gerekli ustalık sergilenemediğinde, oyunun sonunda uygun durumda olmayan yerlerin dışında kalınır ve arzu edilenden çok daha fazla boş yer bırakılmaya zorlanılır. Ancak olabildiğince çok boş yeri, olabilecek en kolay yolla doldurmanın bir yöntemi vardır. Örnek verecek olursak, herhangi bir ek belirlenim ilkesi olmadan bir üçgen yapmaya karar verirsek, sonuç bir eşkenar üçgenin ortaya konulması olur. Ayrıca bir noktadan bir diğer noktaya gitmemiz gerekirse ve yolu belirlemek için buna başka hiçbir şey eklenmezse en kolay ve en kısa olan yol seçilecektir. Benzer olarak bir kez var olanın var olmayana üstün geldiğinin, yani niçin hiçbir şeyden ziyade bir şeyin var olması gerektiğinin bir nedeni olduğu ya da olanaklılıktan edimselliğe geçmenin zorunluluğu ortaya konulduğunda, başka hiçbir belirlenim olmasa bile, belirli bir alanı olanaklı olduğu kadar çok sayıda işgal etmek için bir araya getirilen mozaikler de olduğu gibi, zamanın ve mekanın alabilirliğine (ya da varoluşun olanaklı düzenine) uygun bir biçimde varoluşun miktarının olanaklı olduğu kadar büyük olması gerektiği sonucu çıkar.

Bu söylenenlerin sonucunda şeylerin kökeninde belirli bir Tanrısal matematiğin ya da metafiziksel mekaniğin nasıl kullanıldığı ve en büyük niceliğin nasıl belirlenim kazandığı en iyi şekilde anlaşılır. Geometride tüm açılar arasında dik açının belirli açı olması ve farklı yapıda bir ortama konulduklarında sıvıların en geniş hacme sahip şekli yani küre biçimini almaları yukarıda anlatılan ilkeye dayanır. Ancak hepsinin içerisinde en iyi örnek genel mekaniğe aittir. Birkaç tane ağır cisim birbirlerine karşı

etkide bulunduğu, sonuç bu devinimin bütünde gerçekleşen en hızlı düşüşü meydana getirmesidir. Tüm olanaklı şeylerin gerçekliklerine uygun olarak eşit bir biçimde varoluşa eğilim duymalarında olduğu gibi, tüm ağırlıklar da ağırlıklarına göre eşit bir biçimde düşmeye eğilimlidirler. Bunun yanı sıra ikinci durumda, ağır cisimlerin olabilecek en hızlı düşüşlerini içeren hareketin meydana gelmesinde olduğu gibi, ilk durumda da olanaklı şeylerin en fazla sayıda üretildikleri bir dünya meydana gelir.

Böylece şimdi metafizik zorunluluğa dayalı fiziksel zorunluluğa sahibiz. Zira dünya, karşıtının bir çelişkiyi ya da mantıksal bir anlamsızlığı işaret edeceği şekilde metafiziksel olmasa da, karşıtının kusurlu oluşa ya da ahlaki anlamsızlığa işaret edeceği şekilde fiziksel olarak zorunludur. Olanaklılığın özün ilkesi olması gibi, (şeylerin en geniş sayıda uyumluluğunu sağlayan) kusursuzluk ya da özün derecesi de varoluşun ilkesidir. Bu olgu sayesinde, erdem ya da kusursuzluk ilkesine göre eylemde bulunduğu için her şeyi kesin bir biçimde meydana getirmesine rağmen, dünyanın Yaratıcısı için özgürlüğü nasıl mümkün olabildiği de açıkça ortadadır. Kayıtsızlık cahillikten kaynaklanır ve bir insan ne kadar bilgeyse, o denli de en kusursuz eylem ile belirlenim kazanır.

Ancak belirlenimli metafiziksel mekanizm ile ağır cisimlere dair fiziksel mekanizm arasında yapılan bu karşılaştırma ne kadar zekice görünürse görünsün, birbirlerine karşı hareket eden ağır cisimlerin gerçekten de var olduklarını ancak varoluşa önsel ya da öte olan olanakların ya da özlerin hayali ya da kurmaca olduklarını ve bu sebeple de onlarda varoluşun nedenini aramanın yararsız olduğunu (söyleyeceksin). Buna cevabım ne özlerin ne de onlara ilişkin ezeli hakikatler olarak bilinen hakikatlerin kurmaca olmadıkları ancak deyim yerindeyse düşüncelere ait belirli bir bölgede, yani bütün özlerin ve her şeyin varoluşunun kaynağı olarak bizzat Tanrıda var olduklarıdır. Ayrıca bu, şeylerin edimsel dizilerinin varoluşu tarafından ortaya koyulan keyfi bir iddia da değildir. Zira nedenin şeyler dizisinde bulunamayacağını ancak metafizik zorunluluklarda ya da ezeli hakikatlerde aranması gerektiğini yukarıda göstermiştim. Var olan bir şey ancak var olan başka bir şeyden meydana gelebileceğinden, ezeli ve ebedi hakikatlerin var oluşları mutlak ya da metafiziksel olarak zorunlu olan bir özneye, yani Tanrıya dayanır. Aksi halde hayali olacak olan bu ezeli ve ebedi hakikatler (kaba ancak etkileyici bir biçimde söylersek) Tanrı sayesinde gerçekleştirilirler.

Böylece aslında dünyada bulunan her şeyin ezeli hakikatlerin yasalarına, sadece geometrik değil aynı zamanda metafizik yasalara göre, yani sadece maddesel zorunluluklara değil aynı zamanda biçimsel zorunluluklara göre gerçekleştiğini keşfederiz. Bu olgunun doğruluğu, az önce açıklamış olduğum gibi, sadece dünyanın niçin var olmaktan çok var olduğu ve başka bir türlü olmaktan çok niçin olduğu gibi var olması gerektiği nedenine (bu neden kesinlikle olanaklı olanın var olma eğiliminde bulunur) bağlı değildir. Detaylara indiğimizde, metafizik neden, güç ve etkinlik yasalarının olağanüstü bir tarzda doğanın bütününde etkin olmasının dışında, devinim yasalarını açıklıyor olduğumda beni hayrete düşürdüğü üzere, bu yasaların maddeye ait saf geometrik yasalar üzerinde hüküm sürdüğünü de görürüz. Daha çok materya-

list olduğum gençlik zamanlarımda güçlerin geometrik birleşim yasasını savunmuş olmama rağmen, başka bir yerde daha geniş olarak açıkladığım üzere sonunda bu görüşü terk etmek zorunda kaldım.

O halde özlerin olduğu gibi varoluşların da gerçekliklerinin nihai nedenini, kesinlikle dünyadan daha büyük, daha yüce ve önsel olması gereken bir Birlikte buluruz. Çünkü sadece onun aracılığıyla yalnızca dünyanın içerdiği var olan şeyler değil, bunun yanında olanaklı şeyler de gerçekliklerine sahip olurlar. Tüm bu şeylerin birbirlerine bağlı olmalarından dolayı, şeylerin nedeni tek olan bir şeyin dışında bulunamaz. Var olan şeylerin sürekli olarak bu kaynaktan fıskırıyor, üretiliyor ve üretilmiş oldukları açıktır. Çünkü niçin dünyanın başka bir halinden ziyade bu halinin, bugünkü halinden ziyade dünkü halinin, bizzat dünyadan kaynaklanmasının gerektiği açık değildir. Bunun dışında Tanrının nasıl sadece fiziksel değil ayrıca özgürce eylediği, O'nda nasıl sadece etkin değil aynı zamanda ereksel nedenin de bulunduğu ve şimdi belirlenmiş olduğu gibi sadece evrenin mekanizmasında bulunan azametinin ya da gücün nedeninin değil bunun yanı sıra evrenin oluşumunda içerilen iyiliğin ve erdemin de nedeninin O'ndan nasıl kaynaklandığı açıktır.

Hiç kimse burada ahlaki mükemmelliği ya da iyiliği metafizik mükemmellik ya da büyüklükle karıştırdığımızı ve ilkinin reddedip ikincisini kabul ettiğimizi düşünmesin diye, buraya kadar söylenmiş olanların sonucunda, şeyler dizisinin en çok gerçekliğin olduğu yerde meydana gelmesi nedeniyle dünyanın sadece fiziksel ya da tercih edersen, metafiziksel olarak en mükemmel olmadığına ayrıca gerçek ahlaki mükemmellik zihinler için fiziksel mükemmellik olduğundan dünyanın ahlaki olarak da en mükemmel olduğunun bilinmesi gerekir. Bu yüzden dünya en harikulade makine olduğu gibi zihinlerden oluştuğu için de en iyi devlettir. Onun sayesinde zihinlere mutluluğa ya da neşeye ilişkin olası en büyük ölçü bahşedilir. Onların fiziksel kusursuzluğunun dayanağı budur.

Ancak dünyada bunun tam tersini deneyimlediğimizi söyleyeceksin. Zira en kötü olaylar sıklıkla en iyilerin başına gelir. Sadece masum hayvanlar değil, masum insanlar da işkencelerle eziyete uğrar ve katledilir. Son olarak, özellikle insan ırkının yönetimine bakacak olursak, dünya yüce bir akıl tarafından düzenlenmiş olmaktan çok karmakarışık olarak gözüktür. Evet, ilk bakışta bunun böyle gözüktüğünü kabul ediyorum. Ancak meseleyi daha yakından incelediğinde, durumun aslında tam tersi olduğunu kabul etmen gerekir. Şimdiye kadar ileri sürmüş olduklarımdan, dünyada var olan her şeyin ve dolayısıyla zihinlerin olanaklı en yüksek mükemmellik derecesini edindikleri *a priori* olarak ortadır.

Hukuk danışmanlarının söylediği gibi bütün yasayı gözden geçirmeden önce yarıda bulunmak akla uygun değildir. Biz uçsuz bucaksız bir biçimde uzanan sonsuzluğun ancak küçük bir parçasının bilgisine sahibiz. Zira tarihin bize kuşaktan kuşağa devrettiği birkaç bin yılın anısı aslında ne kadar da küçüktür. Buna rağmen bu ufacık deneyime dayanarak, tıpkı hapishanede ya da Sarmat topraklarında yeraltı tuz maden-

lerinde doğup büyümüş insanların, dünyada, adımlarına güç bela yol göstermeye yeten meşalelerinin aldatıcı alevlerinden başka bir ışığın olmadığını düşünmeleri gibi, biz de düşüncesizce uçsuz bucaksız ve sonsuz hakkında yargılarda bulunuruz. Oldukça güzel olan bir resme bak ve ardından ufacık bir parçasını açık bırakarak resmi kapat. Ne kadar yakından bakarsak bakalım, ne kadar yaklaşırsak yaklaşalım, orada göreceğimiz şeyeleme yapılmadan ve bir yöntem uygulanmadan birbirine karıştırılmış renklerin karmaşası olacaktır. Ancak örtüyü kaldırdığında ve uygun bir yerden resmin bütününe baktığında, daha öncesinde tuval üzerinde amaçsızca yayılmış olarak gözükken şeyin aslında eserin yaratıcısı tarafından olabilecek en büyük ustalıkla yapıldığını göreceksin. Resimde gözün keşfettiğini, müzikte kulaklar keşfeder. Büyük besteciler, dinleyenin uyarılabilmesi, sanki iğne batırılıyormuş gibi hissetmesi ve ne olacağını bilmeye karşı heves duyması için sıklıkla uyumlu sesleri uyumsuz seslerle karıştırırlar. Hemen ardından bütün sesler bir düzene konulduğunda ise dinleyen çok daha fazla hoşnutluk duyar. Aynı şekilde küçük tehlikeler ya da felaketler yaşadığımızda kendi gücümüzün ya da mutluluğumuzun hissinden ya da ortaya konuluşundan ötürü haz duyarız. Benzer olarak bir ip cambazının ip üzerinde yürüyüşünü ya da kılıçlar arasında yapılan bir dansı (*sauts perilleux*) seyrederken, hala kundak kıyafetlerine sarılı bir bebekken, bir maymunun Danimarka kralı Christiernus'u çatının ucuna götürüp ve ondan sonra herkes korku içerisindeyken gülerken onu beşiğine sağ salım geri koymasına benzer şekilde sanki yere fırlatacaktıymış gibi yapıp gülerken çocukları kısmen gevşek tuttuğumuzda da, ani korkuya neden olan bu görüntülerden keyif alırız. Aynı ilkeye uygun olarak daima tatlı şeyler yemek tatsızlık yaratır. Bir tat alınabilmesi için ekşi, mayhoş ve hatta acı şeyler karıştırılmalıdır. Acıyı tatmamış olan biri tatlı olan şeyin tadını da almamıştır ve bu sebeple o tadı takdir edecek de değildir. Bu, zevk almanın yasasıdır. Buna göre haz tekdüzelikte ortaya çıkmaz. Çünkü tekdüzelik bıkkınlık yaratır ve bu durumda keyif almamakla kalmaz hatta donuklaşırız.

Parçanın bütününe uyumunu değiştirmeden bozulabilme olasılığı hakkında söylediklerim, şeylerin bütünlüğü hakkında yeteri kadar doğru yargılarda bulunmayan kişilerin ileri sürdükleri gibi, parçaların hiçbir önem taşımadığı, insan soyu acınası halde olsa bile dünyanın bütününde kusursuz olmasının yeterli olduğu ve evrende adaletin önemsiz olduğu ya da bizim değerimizin olmadığı anlamında yorumlanmamalıdır. Zira iyi yapılandırılmış bir devlette bireyin iyiliğinin mümkün olduğunca gözetilmesinde olduğu gibi bireysel ilgiler evrensel uyumun izin vereceği ölçüde korunmadıkça evrenin de kusursuz olamayacağını bilmesi gerekir. Buna göre her bir bireyin evrenin kusursuzluğuna ve sahip olduğu erdem ile genel iyi için beslediği iyi niyet ölçüsünce kendi mutluluğuna katkı yaptığını beyan eden adalet yasasından daha iyi bir yasa tesis edilemezdi. Bu yasa, bilge din adamlarının yargısına göre Hristiyanlığın gücünün ve yetkesinin dayandığı, Tanrının şefkati ve sevgisi sayesinde gerçekleşir. Yüce Yaratıcının suretine en yakın benzerliği taşıdıkları, O'nun ile ilişkileri makine ile üreticisi arasındaki (dünyadaki şeylerin geri kalanında olduğu gibi) ilişkiye değil de vatandaşların yö-

neticileri ile ilişkisine benzediği için evrende zihinlere böylesine saygı gösterilmesinin gerekliliği şaşkınlık yaratmamalıdır. Dahası evren var olmayı sürdürdükçe zihinler de varlıklarını sürdürecekler ve bir şekilde bütünü kendilerinde ifade edecek ve bir araya getireceklerdir. Böylece zihinlerin bütün-parçalar oldukları söylenebilir.

İnsanların özellikle de iyi insanların başlarına gelen felaketlere gelince, tıpkı toprağa serpilen bir buğday taneciğinin meyve vermeden önce sıkıntıya katlanmak zorunda olması gibi çekilen cefaların bu kişilere sonuçta daha büyük bir iyi sağladığından ve bunun sadece teolojik olarak değil fiziksel olarak da doğru olduğundan emin olmalıyız. Bununla birlikte genel olarak başa gelen felaketlerin, bir süre için kötü olsalar da aslında iyi olduklarını söylemek doğru olacaktır. Çünkü bunlar kusursuzluğa giden kestirme yollardır. Benzer olarak fizikte yavaşça mayalanan sıvıların arıtılması çok daha fazla zaman alırken içlerinde çok daha fazla karışımın olduğu sıvılar yabancı parçaları çok daha büyük bir güçle dışarı atar ve çok daha çabuk arıtılır. Bu işlemin ileriye doğru daha güçlü bir sıçrama yapabilmek adına geriye doğru atılan bir adım olduğunu söyleyebilirsiniz (*qu'on recule pour mieux sauter*). Öyleyse bu etkenleri yalnızca hoş ve teselli edici olarak değil aynı zamanda tamamen doğru olarak kabul etmeliyiz. Aslında genel olarak mutluluktan daha doğru olan ve doğruluktan daha mutlu ve tatlı olan hiçbir şeyin olmadığını düşünüyorum.

Bunun dışında Tanrının eserlerinin genel güzelliği ve kusursuzluğuna ek olarak, sonuçta evrenin daima daha gelişmişliğe doğru ilerlediği, daimi ve son derece özgür bir ilerlemenin olduğunu fark etmemiz gerekir. Böylece şimdiden dünyamızın büyük bir kısmı gelişmişliğe ulaşmıştır ama daha fazla gelişmeye devam edecektir. Dünyanın kimi yerlerinin tekrardan bakir ormanlara döneceği ya da tekrardan yok edilip zulme uğrayacağı zamanların olacağı doğru olsa bile, bu durum az önce yukarıda felaketi yorumladığımız anlamda yani tam da bu yıkımın ve zulmün daha iyi bir sonuç doğurduğu, böylece tam da kaybımız sayesinde kazanç sağladığımız şeklinde anlaşılmalıdır.

Bu durumda şöyle bir itiraz da bulunulabilir: Eğer söylenenler gerçek olmuş olsaydı, o halde dünyanın çok uzun zaman önce cennet haline gelmiş olması gerekirdi. Buna verilecek cevap ise hazırdir: Şimdiden pek çok töz kusursuzluğa erişmiş olsa da, sürekliliğin sonsuz bölünebilirliği sebebiyle şeylerin derinliklerinde her zaman için uyku halinde bulunan ancak uyandırılıp daha büyük ve daha iyi hale gelmesi gereken, kısaca daha fazla gelişmişliğe ilerlemesi gereken parçalar kalacaktır. Sonuç olarak bu ilerleme hiçbir zaman bir sona ulaşmayacaktır.

DE RERUM ORIGINATIONE RADICALI.*

23 Novembr. 1697. Praeter Mundum seu Aggregatum rerum finitarum datur Unum ali quod Dominans, non tantum ut in me anima, vel potius ut in meo corpore ipsum ego, sed etiam ratione multo altiore. Unum enim dominans Uni versi non tantum regit Mundum sed et fabricat seu facit, et mundo est superius et ut ita dicam extramundanum, estque adeo ultima ratio rerum. Nam non tantum in nullo singulorum, sed nec in toto aggregato serieque rerum inveniri potest sufficiens ratio existendi. Fingamus Elementorum Geometricorum librum fuisse aeternum, semper alium ex alio descriptum, patet, etsi ratio reddi possit praesentis libri ex praeterito unde est descriptus, non tamen ex quotcunque libris retro assumtis unquam veniri ad rationem plenam, cum semper mirari liceat, cur ab omni tempore libri tales ex titerint, cur libri scilicet et cur sic scripti. Quod de libris, idem de Mundi diversis statibus verum est, sequens enim quodammodo ex praecedente (etsi certis mutandi legibus) est descriptus. Itaque utcunque regressus fueris in status anteriores, nunquam in statibus rationem plenam repereris, cur scilicet aliquis sit potius Mundus, et cur talis.

Licet ergo Mundum aeternum fingeres, cum tamen nihil ponas nisi statuum successionem, nec in quolibet eorum rationem sufficientem reperias, imo nec quotcunque assumtis vel minimum proficias ad reddendam rationem, patet alibi rationem quaerendam esse. In aeternis enim, etsi nulla causa esset, tamen ratio intelligi debet, quae in persistentibus est ipsa necessitas seu essentia, in serie vero mutabilium, si haec aeterna a priore fingeretur, foret ipsa praevalentia inclinationum ut mox intelligetur, ubi rationes scilicet non necessitant (absoluta seu metaphysica necessitate ut contrarium implicet), sed inclinant.

Ex quibus patet, nec supposita mundi aeternitate ultimam rationem rerum extramundanam seu Deum effugi posse.

Rationes igitur Mundi latent in aliquo extramundano, differente a catena statuum seu serie rerum, quarum aggregatum mundum constituit. Atque ita veniendum est a physica necessitate seu Hypothesi, quae res Mundi posteriores a prioribus determinat, ad aliquid quod sit necessitatis absolutae, seu Metaphysicae, cujus ratio reddi non possit. Mundus enim praesens physice seu hypothetice, non vero absolute seu Metaphysice est necessarius. Nempe posito quod semel talis sit, consequens est, talia porro nasci. Quoniam igitur ultima radix debet esse in aliquo, quod sit Metaphysicae necessitatis, et ratio existentis non est nisi ab existente, hinc oportet aliquod existere Ens unum Metaphysicae necessitatis, seu de cujus essentia sit existentia, atque adeo aliquid existere diversum ab Entium pluralitate seu Mundo, quem Metaphysicae necessitatis non esse concessimus ostendimusque.

* Künze: Gottfried Wilhelm Leibniz, *Die philosophischen Schriften von Gottfried Wilhelm Leibniz*. Ed. C.I. Gerhardt. Vol. 7 Berlin, 1875-90, Hildesheim: Georg Olms, 1978, s. 302-308.

Ut autem paulo distinctius explicemus, quomodo ex veritatibus aeternis sive essentialibus vel metaphysicis oriuntur veritates temporales, contingentes sive physicae, primum agnoscere debemus eo ipso, quod aliquid potius existit quam nihil, aliquam in rebus possibilibus seu in ipsa possibilitate vel essentia esse exigentiam existentiae, vel (ut sic dicam) praetensionem ad existendum et, ut verbo complectar, essentiam per se tendere ad existentiam. Unde porro sequitur, omnia possible, seu essentiam vel realitatem possibilem exprimentia, pari jure ad essentiam tendere pro quantitate essentiae seu realitatis, vel pro gradu perfectionis quem involvunt; est enim perfectio nihil aliud quam essentiae quantitas.

Hinc vero manifestissime intelligitur ex infinitis possibilium combinationibus seriebusque possibilibus existere eam, per quam plurimum essentiae seu possibilitatis perducitur ad existendum. Semper scilicet est in rebus principium determinationis quod a Maximo Minimo petendum est, ut nempe maximus praestetur effectus, minimo ut sic dicam sumtu. Et hoc loco tempus, locus, aut ut verbo dicam, receptivitas vel capacitas mundi haberi potest pro sumtu sive terreno, in quo quam commodissime est aedificandum, formarum autem varietates respondent commoditati aedificii multitudinique et elegantiae camerarum. Et sese res habet ut in ludis quibuscumque, cum loca omnia in Tabula sunt replenda secundum certas leges, ubi nisi artificio quodam utare, postremo spatiis exclusus iniquis, plura cogere loca relinquere vacua, quam poteras vel volebas. Certa autem ratio est per quam repletio maxima facillime obtinetur. Uti ergo si ponamus decretum esse ut fiat triangulum, nulla licet alia accidenti determinandi ratione, consequens est, aequilaterum prodire; et posito tendendum esse a puncto ad punctum, licet nihil ultra iter determinat, via eligitur maxime facilis seu brevissima; ita posito semel ens praevalere nonenti, seu rationem esse cur aliquid potius extiterit quam nihil, sive a possibilitate transeundum esse ad actum, hinc, etsi nihil ultra determinetur, consequens est, existere quantum plurimum potest pro temporis locique (seu ordinis possibilis existendi) capacitate, prorsus quemadmodum ita componuntur tessellae ut in proposita area quam plurimae capiantur.

Ex his jam mirifice intelligitur, quomodo in ipsa originatione rerum Mathesis quaedam Divina seu Mechanismus Metaphysicus exerceatur, et maximi determinatio habeat locum. Uti ex omnibus angulis determinatus est rectus in Geometria, et uti liquores in heterogeneis positi sese in capa cissimam figuram nempe sphaericam componunt, sed potissimum uti in ipsa Mechanica communi pluribus corporibus gravibus inter se luctantibus talis demum oritur motus, per quem fit maximus descensus in summa. Sicut enim omnia possible pari jure ad existendum tendunt pro ratione realitatis, ita omnia pondera pari jure ad descendendum tendunt pro ratione gravitatis, et ut hic prodit motus, quo continetur quam maximus gravium descensus, ita illic prodit mundus, per quem maxima fit possibilem productio.

Atque ita jam habemus physicam Necessitatem ex Metaphysica: etsi enim Mundus non sit metaphysice necessarius, ita ut contrarium implicet contradictionem

seu absurditatem logicam, est tamen necessarius physice vel determinatus ita ut contrarium implicet imperfectionem seu absurdi tatem moralem. Et ut possibilitas est principium Essentiae, ita perfectio seu Essentiae gradus (per quem plurima sunt compossibilia) principium existentiae. Unde simul patet quomodo libertas sit in Autore Mundi, licet omnia faciat determinate quia agit ex principio sapientiae seu perfectionis. Scilicet indifferentia ab ignorantia oritur et quanto quisque magis est sapiens, tanto magis ad perfectissimum est determinatus.

At (inquires) comparatio haec Mechanismi cujusdam determinantis Meta physici cum physico gravium corporum, etsi elegans videatur, in eo tamen deficit quod gravia nitentia vere existunt, at possibilitates seu essentiae ante vel praetor existentiam sunt imaginariae seu fictitiae, nulla ergo in ipsis quaeri potest ratio existendi. Respondeo, neque essentias istas, neque aeternas de ipsis veritates quas vocant, esse fictitias, sed existere in quadam ut sic dicam regione idearum, nempe in ipso Deo, essentiae omnis existentiaeque caeterorum fonte. Quod ne gratis dixisse videamur, ipsa indicat existentia seriei rerum actualis. Cum enim in ea ratio non inve niatur ut supra ostendimus, sed in metaphysicis necessitatibus seu aeternis veritatibus sit quaerenda, existentia autem non possint esse nisi ab existen tibus, ut jam supra monuimus; oportet aeternas veritates existentiam habere in quodam subjecto absolute vel Metaphysice necessario, id est in Deo, per quem haec, quae alioqui imaginaria forent (ut barbare sed signi ficanter dicamus) realisentur.

Et vero reapse in Mundo deprehendimus omnia fieri secundum leges aeternarum veritatum non tantum Geometricas sed et Metaphysicas, id est non tantum secundum necessitates materiales, sed et secundum rationes for males; idque verum est non tantum generaliter in ea quam nunc explica vimus ratione Mundi existentis potius quam non existentis, et sic potius quam aliter existentis (quae utique ex possibilium tendentia ad existendum petenda est), sed etiam ad specialia descendendo videmus mirabili ratione in tota natura habere locum leges metaphysicas causae, potentiae, actionis, easque ipsis legibus pure geometricis materiae praevalere, quemadmodum reddendis legum motus rationibus magna admiratione mea deprehendi usque adeo, ut legem compositionis Geometricae conatum, olim a juvene, cum materialis magis essem, defensam, denique deserere sim coactus, ut alibi a me fusius est explicatum.

Ita ergo habemus ultimam rationem realitatis tam essentiarum quam existentiarum in uno, quod utique Mundo ipso majus, superius antieriusque esse necesse est, cum per ipsum non tantum existentia, quae Mundus com plectitur, sed et possibilia habeant realitatem. Id autem non nisi in uno fonte quaeri potest ob horum omnium connexionem inter se. Patet autem ah hoc fonte res existentes continue promanare ac produci productasque esse, cum non appareat cur unus status Mundi magis quam alius, hesternus magis quam hodiernus ab ipso fluat. Patet etiam quomodo DEus non tan tum physice, sed et libere agat, sitque in ipso rerum non tantum efficiens

sed et finis, nec tantum ab ipso magnitudinis vel potentiae in machina universi jam constituta, sed et bonitatis vel sapientiae in constituenda, ratio habeatur.

Et ne quis putet perfectionem moralem seu bonitatem cum metaphysica perfectione seu magnitudine hic confundi, et hac concessa illam neget, sciendum est, sequi ex dictis non tantum quod Mundus sit perfectissimus physice, vel si mavis metaphysice, seu quod ea series rerum prodierit, in qua quam plurimum realitatis actu praestatur, sed etiam quod sit perfectissimus moraliter, quia revera moralis perfectio ipsis mentibus physica est. Unde Mundus non tantum est Machina maxime admirabilis, sed etiam qua tenus constat ex Mentibus, est optima Respublica, per quam Mentibus conferitur quam plurimum felicitatis seu laetitiae, in qua physica earum perfectio consistit.

At, inquires, nos contraria in Mundo experiri, optimis enim persaepe esse pessime, innocentes non bestias tantum, sed et homines affligi occidi que etiam cum cruciatu, denique mundum, praesertim si generis humani gubernatio spectetur, videri potius Chaos quoddam confusum quam rem a suprema quadam sapientia ordinatam. Ita prima fronte videri fateor, sed re penitus inspecta contrarium esse statuendum; a priori patet ex illis ipsis quae sunt allata, quod scilicet omnium rerum atque adeo et Mentium summa quae fieri potest perfectio obtineatur.

Et vero incivile est, nisi tota Lege inspecta judicare, ut ajunt Jure consulti. Nos porrigendae in immensum aeternitatis exiguum partem non vimus, quantum enim est memoria aliquot millenorum annorum, quam nobis historia tradit. Et tamen ex tam parva experientia temere judicamus de immenso et aeterno, quasi homines in carcere aut si mavis in subterraneis salinis Sarmatarum nati et educati non aliam in mundo putarent esse lucem, quam illam lampadum malignam aegre gressibus dirigendis sufficientem. Picturam pulcherrimam intueamur, bane totam tegamus demta exigua par ticula, quid aliud in hac apparebit, etiamsi penitissime intueare, imo quanto magis intuebere de propinquo, quam confusa quaedam congeries colorum sine delectu, sine arte, et tam en ubi remoto tegumento, totam Tabulam eo quo convenit situ intuebere, intelliges, quod temere illitum linteo vide batur, summo artificio ab operis autore factum fuisse. Quod oculi in pictura, idem aures in Musica deprehendunt. Egregii scilicet componendi artifices dissonantias saepissime consonantiis miscent ut excitetur auditor et quasi pungatur, et veluti anxius de eventu, mox omnibus in ordinem restitutis, tanto magis laetetur, prorsus ut gaudeamus periculis exiguis, vel malorum experimentis ipso vel potentiae vel felicitatis nostrae sensu vel ostentamento; vel ut in funambulorum spectaculo vel saltatione inter gladios (sauts perilleux) ipsis terriculamentis delectamur, et ipsimet pueros ridendo quasi jam prope projecturi semidimittimus, qua etiam ratione simia Christiernum, Daniae regem, adhuc infantem, fasciisque involutum tulit ad fastigium tecti, omnibusque anxii ridenti similis salvum retulit in cunas. Eodem ex principio insipidum est perpetuo dulcibus vesci; acria, acida, imo amara sunt admisrenda, quibus gustus excitetur. Qui non gustavit amara, dulcia non meruit, imo nee aestimavit. Haec ipsa est laetitiae lex, ut aequabili tenore voluptas non procedat, fastidium enim haec parit et stupentes facit, non gaudentes.

Hac autem quod de parte diximus quae turbata esse possit salva harmonia in toto, non ita accipienda est, ac si nulla partium ratio habeatur, aut quasi sufficeret, totum Mundum suis numeris esse absolutum, etsi fieri possit ut genus humanum miserum sit, nullaque in universo justitiae cura sit aut nostri ratio habeatur, quemadmodum quidam non satis recte de rerum summa judicantes opinantur. Nam sciendum est, uti in optime constituta republica curatur, ut singulis quapote bonum sit, ita nec universum satis perfectum fore nisi quantum, licet salva harmonia universali, singulis consulatur. Cujus rei nulla constitui potuit mensura melior, quam lex ipsa justitiae dictans ut quisque de perfectione universi partem caperet et felicitate propria pro mensura virtutis propriae et ejus quae affectus est ergo commune bonum voluntatis, quo id ipsum absolvitur, quod caritatem amoremque Dei vocamus, in quo uno vis et potestas etiam christianae religionis ex judicio sapientum etiam Theologorum consistit. Neque mirum videri debet, tantum mentibus deferri in universo, cum proxime referant imagine supremi Autoris et ad eum non tam quam machinae ad artificem (veluti caetera) sed etiam quam cives ad principem relationem habeant, et aequae duraturae sint ac ipsum universum, et totum quodammodo expriment atque concentrent in se ipsis, ut ita dici possit, mentes esse partes totales.

Quod autem afflictiones bonorum praesertim virorum attinet, pro certo tenendum est, cedere eas in majus eorum bonum, idque non tantum Theologie, sed etiam physice verum est, uti granum in terram projectum patitur antequam fructus ferat. Et omnino dici potest, afflictiones pro tempore malas, effectu bonas esse, cum sint viae compendiariae ad majorem perfectionem. Ut in physicis qui liquores lente fermentant, etiam tardius meliorantur, sed illi in quibus fortior perturbatio est, partibus majore vi extrorsum versis promptius emendantur. Atque hoc est de quo diceres retrocedi ut majore nisu saltum facias in anteriora (qu'on recule pour mieux sauter). Ista ergo non grata tantum et consolatoria, sed et verissima esse, est statuendum. Atque in universum sentio nihil esse et felicitate verius, et feliciter dulciusque veritate.

In cumulum etiam pulchritudinis perfectionisque universalis operum divinorum, progressus quidam perpetuus liberrimusque totius Universi est agnoscendus, ita ut ad majorem semper cultum procedat. Quemadmodum nunc magna pars terrae nostrae culturam recepit et recipiet magis magisque. Et licet verum sit, interdum quaedam rursus silvescere aut rursus destrui deprimique, hoc tamen ita accipiendum est, ut paulo ante afflicti onem interpretati sumus, nempe bane ipsam destructionem depressionem que prodesse ad consequendum aliquid majus, ita ut ipso quodammodo damno lueremur.

Et quod objici posset: ita oportere ut Mundus dudum factus fuerit Paradisus, responsio praesto est: etsi multae jam substantiae ad magnam perfectionem pervenerint, ob divisibilitatem tamen continui in infinitum, semper in abyso rerum superesse partes sopitas adhibeas excitandas et ad majus meliusque et ut verbo dicam, ad meliorem cultum provehendas. Nec proinde unquam ad Terminum progressus perveniri.